

Fór. Nyelvészeink egyetértenek abban, hogy a *fór* német eredetű szó (<*vor*: EtSz.; SzófSz.; BALASSA JÓZSEF, A m. i. y. szótára. 1940.); átvételének részletei azonban mind ez ideig tisztázatlanok maradtak. Különösen az elgondolkodtató, hogy a szó megfelelője a németben csak előljáróként (*vor dem Hause*), igekötőként (*vorbereiten*), vagy pedig összetétel első tagjaként (*Vorzimmer, vorbei*) fordul elő, de mint önálló főnév teljesen ismeretlen. MELICH JÁNOS (EtSz.) arra gondol, hogy a magyar *fór* esetleg valamilyen német szónak (*Vorsprung, Vorzug, voraus*) a megrövidülése útján keletkezett. Ezt azonban semmi sem bizonyítja.

Az Akadémiai Nagyszótár gyűjtéséből a Nagyszótári Csoport által készségesen rendelkezésünkre bocsátott adatok nyomán a szótörténeti anyag tüzetesebb vizsgálata útba igazít hennünket a szó átvételének a módjára nézve. Fogjuk tehát vallatóra az adatokat.

Mai jelentésében a szóra az első adatunk 1866-ból van (Üstökös Albuma. Rajzolta Jankó János. Pest. I, 37). „A lóversenyen” feliratú rajzos tréfában Magyar Miska így szól Német Miskához: „No bajtárs, gyere futtatni, adok kétszáz lóhosszát »fórt« mégis utól érlek.” — Ez az első adat rendkívül beszédes. A *fór* idézőjel közé van téve; ebből arra lehet következtetni, hogy az átvétel ebben az időben még egészen friss lehetett. Figyelemreméltó, hogy a szó először *fórt ad* szerkezetben, lóversennyel kapcsolatosan és a két Miska beszélgetésében fordul elő.

A következő adat 1878-ból való (Jogász humor! Adomák és jellemző vonások a jurátus és patvarista, a jogász és ügyvédbojtár életből. Összegyűjté Baczur Gazsi. Bp. 144). A „Biliárd költészet” című versben olvasható: „Az ágít ő sokszor a sarokban adta . . . ez nagy for volt nekem”. — A versben sok biliárd szakkifejezés szerepel (*ági, korda, karamból, dáki* stb.), melyek a szövegben ritkítva vannak szedve. A *fór* nincs

ritkítva. Ez azt mutatja, hogy ebben az időben a szó már nemcsak a lóversenyre járók, billiárdozók között, hanem szélesebb körben is ismerős lehetett.

1886-ban a „Peleskei nótáriusnak naptára” 43. oldalán találkozunk a szóval a következő mondatban: „Ilyen nagy főrja van az igazi lélekjelenlétnek még a töltött puszka fölött is”.

A szó a magyarban (mind a mai napig) argotikus, bizalmas árnyalatú, és csak alacsonyabb nyelvi szinten használatos. Jelentése: 'előny (elsősorban versenyekkel, játékokkal összefüggésben a gyengébb ellenfél részére nyújtott idő-, távolság-, pont- stb. előny jelölésére)'. Gyakori az ilyen szókapcsolatokban: *fórt ad vkinek, főrban van vkivel szemben, nagy fórral indul* (vö.: A. SAUVAGEOT, Magyar-francia nagy kéziszótár. 1937.; ORSZÁGH LÁSZLÓ, Magyar-angol szótár. 1953.).

Nézzük meg most már a német szókinccset. Melyik az a szó, amelyik jelentését, használati körét, stilisztikai értékét stb. tekintve kiindulásul szolgálhatott a magyar *fór* főnévhez? A *vorgeben* ige. Jelentését K. WEIGAND—H. HIRT szótára (Deutsches Wörterbuch,⁵ 1910.) így határozza meg: „einen Vorteil beim Spiel usw. einräumen”. HALÁSZ ELŐD (Német-magyar szótár. 1952) a *vorgeben* szóbanforgó jelentését így tárgyalja: „3. előnyt adni; eine Runde ~ egy kör előnyt adni; einen Turm ~ (sakk) bástyaelőnyt adni”. — A *vorgeben*-ből képzett főnév (*Vorgabe*) különösen gyakran használatos lóversenyekkel kapcsolatosan (*Vorgaberennen* stb.).

De hogyan folyt le a magyar *fór* főnév kialakulása a német *vorgeben* igéből? Ennek a megértéséhez a német nyelv elváló igekötői adják meg a kulcsot. Vegyük HALÁSZ ELŐD fenti példáját valamelyik jelen idejű alakban: „Ich *gebe* dir eine Runde *vor*”. (Az ilyen típusú mondatok igen gyakoriak.) Az igekötő elválk az igétől, és a mondat végére kerül. Értelmileg jelentős nyomatékot kap, és az idegen anyanyelvűben szinte az önálló főnév benyomását kelti. Ez teszi lehetségessé a szókölcsonzésnek egy különös fajtáját: az átvevő nyelv az igét: *-geben* lefordítja, az elváló *vor-* igekötőt pedig főnévnek fogja fel, és az idegen alakban veszi át („*Adok* neked egy kör *fórt*”). Később aztán a *fór* nemcsak az eredeti *fórt ad*, hanem egyéb szókapcsolatokban is szokásossá válik (*főrja van, főrban van* stb.).

Ez a magyarázat teljes mértékben összhangban van a *fór* fentebb ismertetett szótörténeti adataival. Világosságot derít ez a magyarázat a *fór*-nak egy korábbi (1864.) előfordulására is a maitól eltérő jelentésben (Ujabb magyar lant. Pest. 78): „Megjelent a bús özvegy is, S fórt tánczolt a keringőben”. A *fórt tánczolt* itt a *sie tanzte vor* 'előtáncos volt' ugyanilyen típusú átvétele.

Figyelmet érdemel, hogy a lengyelben szintén megtaláljuk a mai magyar *fór*-nak megfelelő jelentésben és használati körben a *for*, *fora* főnevet (Słownik języka polskiego. J. KARŁOWICZ stb. szerkesztésében. I. köt. Warszawa, 1900.). A szó leggyakrabban a *for dawac* a. m. 'fórt ad' szókapcsolatban fordul elő. Valószínűnek látszik, hogy a szóátvétel a lengyelben is úgy folyt le, mint a magyarban.

Nem ismeretlen ez a szó az oroszban sem (*фóра*, különösen a *дамь фóпы* szókapcsolatban, lásd USAKOV szótárát). USAKOV szótára szerint a szó az olasz *fora* 'heraus!', 'bis!' szóból származik; ennek az egyeztetésnek azonban jelentéstani nehézségei vannak. Valószínűbb, hogy az orosz *фóра* is a német *vor(geben)*-nel függ össze. Minthogy az orosz nyelv újkori német jövevényszavainak jelentős része (*зепб, мушпá, пучовáнь, итýка, мьз* stb.) lengyel közvetítéssel került át, feltehető, hogy ez volt a *фóра* útja is.¹

Megemlíthető még, hogy a cseh nyelvben is megtaláljuk a német *vor* nyomát a vulgáris *fór* 'üres beszéd, kérdés' szóban, amely gyakran használatos a *dělat fóry*

¹ Vö. a magyarban *fóra!*, *fóráz*: BÁRCZI: MNy. XXXV, 42; TAGLIAVINI: MNy. XXXVI, 189—91. — P. D.

'henceg, nagyzol' szókapcsolatban (F. TRÁVNÍČEK, Slovník jazyka českého⁴. Praha, 1952.). Valószínű, hogy a szó a csehben is úgy honosodott meg, mint a magyarban. Az átvétel alapja esetleg a *vormachen* 'elámít, becsap' ige volt. Ezt azonban szótörténeti adatokkal kellene igazolni.

A magyar *fór* átvételének a megfejtésénél a szótörténeti adatokon kívül segítségünkre vannak az idegen nyelvek nyújtotta párhuzamok is. KISS LAJOS